

Új korszak az egyházi oktatásban

KORZENSZKY RICHÁRD

1941-ben született Csornán. Bencés szerzetes, a Tihanyi Bencés Apátság előljárója.

Egy új generáció nőtt fel azóta, hogy bekövetkezett a rendszerváltozásnak nevezett politikai fordulat. Sokak számára történelmi távlatban vannak azok az események, amelyek az előző nemzedékek életét meghatározták, sokszor megnehezítették. A mai középiskolás vagy akár egyetemista fiatalság számára elképzelhetetlen korlátok között éltek a ma hatvan évesek, nem is beszélve az idősebbekről. Az iskolák államosításának közvetlen tanúit csak a hetven évnél korosabbak között kereshetjük.

Egy monolitikus — egységes kövületként megjelenő —, totalitárius — mindenre, az egész társadalom valamennyi rétegére kiterjedő — és diktatórikusan, parancsuralmi rendszerrel terjesztett ideológia, amit kommunizmusnak vagy szocializmusnak neveztek, szinte lehetetlenné tette a gondolkodás szabadságát. A gondolkodásnak pedig a legfontosabb otthona az iskola volt, ezért a kommunista diktatúra uralomra jutásának egyik legelső következménye volt, hogy az iskolák állami kézbe kerültek.

Az 1948. évi államosítás

1948-ban egyetlen tollvonással valamennyi magyarországi egyházi oktatási és nevelési intézmény állami fenntartásúvá vált (1948. június 16.). Egy kormányhatározat pedig az iskolaépületeket és az iskolák teljes felszerelését állami tulajdonba vette. Kereken 6500 iskolát államosítottak, az ország iskoláinak több mint kétharmadát.

Ez a katolikus egyházat a következőképpen érintette: 2828 népiskolát, 10 kereskedelmi, 8 ipari, 4 mezőgazdasági középiskolát, 33 fiú- és 14 leánygimnáziumot, 92 polgári iskolát, 2 nőnevelő intézetet, 5 óvónő-, 7 tanító- és 26 tanítónőképzőt, 2 tanárképző főiskolát és 1 jogakadémiát államosítottak. Ugyanekkor a püspöki kar megtiltotta az egyháziaknak az államosított iskolákban való munkavállalást. Így 456 szerzetes és 1927 szerzetesnő vonult ki az oktatási rendszerből (lásd *Magyar Katolikus Lexikon*). (Nem ennek az írásnak a feladata, hogy elemezze e tény súlyos következményeit a magyar közoktatásban.)

A pedagógusoknak „hivatásból fakadó kötelessége” lett a rendtartások szerint, hogy oktató-nevelő munkájukat a marxizmus-leninizmus világnézete alapján végezzék.

Az államhatalom ezután „megegyezést” kötött az egyházakkal: a protestánsokkal és az izraelitákkal 1948-ban, a katolikus egyházzal 1950. augusztus 30-án. Ennek a megegyezésnek értelmében létezett Magyarországon egy kegyetlenül megszorított iskolarendszer, ami a katolikus egyház esetében nyolc gimnázium működését tette lehetővé szigorú keretek között. Ugyanez a megállapodás „törvényesítette” a szerzetesrendek feloszlását is. A bencés, a piarista, a feren-

A rendszerváltozás utáni időszak

ces rend és a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolánővérek rendje két-két iskola fenntartására kapott jogosultságot, de ezek a rendek is korlátozott létszámmal működhettek. Ezeknek az iskoláknak a létezését azonban semmiféle törvény nem garantálta, csupán „megegyezés”, ami a politikai rendszerváltozást közvetlenül megelőzően került hatályon kívül.

Szükségesnek tartottam, hogy visszatekintsünk ezekre a történelmi tényekre, mert a jelenlegi katolikus (és általában az egyházi) iskolarendszer működését csak ezzel a háttérrel lehet megérteni.

Természetes fejlődés volt, hogy a rendszerváltás után a civil társadalom — és így az egyházak is — egyre nagyobb szerepet kértek az iskolaügyből. A lelkiismereti és vallásszabadságról szóló 1990. évi IV. törvény (még a tényleges politikai változást megelőzően) a következőket mondja: „Az egyházi jogi személy elláthat minden olyan nevelési-oktatási, kulturális, szociális, egészségügyi, sport, illetőleg gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenységet, amelyet törvény nem tart fenn kizárólagosan az állam vagy állami szerv (intézmény) számára. E tevékenységi körben az egyházi jogi személy intézményt létesíthet és tarthat fenn.” (17. § /1/)

Már e törvény megjelenése és életbelépése előtt lehetett találkozni azzal a jelenséggel, hogy a meglévő, összezsugorított egyházi iskolarendszer sem az egyházakat, sem az iskolába jelentkezőket nem elégíti ki. Elsősorban a protestáns egyházak hiányolták történelmi súlyú intézményeiket: az evangélikus egyház különösen a fásori gimnáziumot, a református egyház pedig az egyes egyházkerületek híres intézményeit: a pápai, a sárospataki kollégiumot, valamint a budapesti gimnáziumot, a Baár-Madas intézetet. Érdemes volna felidézni a napi sajtót: főként a Magyar Nemzet hasábjain lehetett találkozni a témával. Hadd utaljak csupán Kristóf Attila híres *alma materek*ről szóló sorozatára, amelyben a budai ciszterci gimnázium mai és egykori élete is megjelent az olvasók előtt. Az ilyen megnyilatkozások is lassan, de biztosan formálták a közvéleményt. S közben a „túlélő” iskolák körül nem fogytak a legendák, különösen a budapesti piarista és a pannonhalmi bencés gimnáziumot vette körül valamiféle egészen sajátos „mondakör”, melyből nem hiányoztak az állítólagos hírneves emberek, állami vezetők, akik gyermekeiket oda járatják vagy maguk is állítólag ott tanultak. A felvételi eredményekről is csodás hírek keringtek, s közben a statisztika kérelhetetlenül kimutatta, hogy az érettségi után az egyetemen sikeres felvételi vizsgát tettek közül az egyházi iskolákban végzetek bizony a nyolcvanas évek közepéig meglehetősen hátrányos helyzetben voltak az állami iskolákban végzettekkel szemben.

Az egyházi iskolák iránti növekvő igény

Tagadhatatlan tény, hogy a rendszerváltozás után az egyházi iskolák iránti igény ugrásszerűen megnőtt. Ennek az igénynek a forrása többféle; árnyalt oknyomozásra volna szükség. Leegyszerűsítve mondható, hogy volt és van ma is a társadalomnak egy jelentős — de kisebbségben lévő — csoportja, amely vallásos, és amely hitét az egyházak tanításának megfelelően gyakorolja is. Elsősorban közöttük

kell keresni azokat, akik szeretnék, ha a családban megkezdődött vallásos szellemű nevelés az iskolai keretek között is folytatódhatna. Mások számára az egyházi iskola azért kívánatos, mert véleményük szerint a zsidó-keresztény kultúrkincset ezek az iskolák jobban közvetítik, mint az állami, nem vallásos iskolák. Számukra az iskola által kínált értékrendből a kulturális kínálat az elsőbrendű. Van egy harmadik csoport is, amelyik ezeknek az iskoláknak emberformáló, nevelő tevékenységére koncentrál. Ők úgy vélik, hogy ezek az iskolák képesek közvetíteni azokat az értékeket, amelyek az etikus embereszmény kialakulásához szükségesek.

Bizonyára vannak olyanok is, akik „igazodni” próbáltak, s úgy gondolták: gyermekük érvényesülése szempontjából nem lesz érdektelen az egyházi iskola, hiszen ha a rendszerváltás legelső éveinek politikai vezetői között körülnéztek, az egyházi iskolákban végzetek jelenléte lényegesen markánsabb volt, mint az egyéb iskolák növendékeié (miniszterek, polgármesterek, képviselők).

Az emberek előtt kétféle minta áll. Az egyik annak az iskolarendszernek a mintája, amely 1948-ban megszűnt. Elsősorban az idősebb nemzedék tekintett vissza nosztalgiával erre az időre. A fiatalabb generációnak erről semmi emléke nem volt. Az ő számukra legföljebb csak az a néhány egyházi iskola létezett, melyek túléltek a monolitikus ideológia egyeduralmát, és sajátos sziget-létükkel a másként-gondolkodás helyei lehettek több mint negyven esztendőn keresztül.

Meggyőződésem szerint téves volt az az elképzelés, hogy próbáljuk meg visszaállítani (restaurálni) az 1948-as iskolarendszert. Ugyanilyen tévedés volt az is, hogy „reprodukálni” akarták az 1950 után a kommunizmus évtizedeit átvészelt nyolc katolikus gimnáziumot. Egyrészt mert gyökeresen megváltozott a társadalom szerkezete, másrészt pedig a folyamatosságot is biztosító néhány intézet annyira sajátos körülmények között működött (az első húsz évben szinte kizárólag szerzetes tanítók tanítottak ezekben, civilek csak a hetvenes évek közepétől jelentek meg egyre többen), hogy ezek a létfeltételek új intézmények számára nem biztosíthatók.

**Az 1991. évi
XXXII. törvény**

Az iskolaalapítási, átvételi törekvéseket rendkívüli mértékben befolyásolta az a törvény, amely az egyházi ingatlanok tulajdonrendezésével foglalkozik. Az 1991. évi XXXII. törvény a következőket mondja:

„(2) Az ingatlanok közül — az (1) bekezdésben foglaltak szerint — az egyháznak át kell adni azokat, a következő célok megvalósításához szükséges ingatlanokat:

- a/ hitélet (vallásgyakorlás, konferencia telep, egyházi igazgatás, egyházi alkalmazásban álló személy elhelyezésére szolgáló lakás, papnevelés stb.),*
- b/ szerzetesrend, diakonus és diakonissza közösség működése,*
- c/ oktatás, nevelés,*
- d/ egészségügyi, szociális cél, gyermek- és ifjúságvédelem,*
- e/ kulturális cél (közösségi ház, múzeum stb.).*

(3) Az egyház tulajdonába kell adni azokat az állami tulajdonba vett egyházi, illetőleg a helyette használatba adott állami, helyi önkormányzati tulajdonú ingatlanokat, amelyeket az egyház jelenleg is a (2) bekezdésben említett célra használ. Ezeket az ingatlanokat — közvetlen megállapodás hiányában — a 7.§-ban említett jegyzéknek tartalmaznia kell.

(4) Az egyház által igényelt ingatlan helyett a vele történt megállapodás alapján

a/ más megfelelő, állami vagy helyi önkormányzati tulajdonú ingatlant vagy épület létesítésére alkalmas beépítetlen telket, illetőleg

b/ az egyház részére kivételesen ingatlanvásárlásra, épület létesítésére pénzbeli kártalanítást is lehet adni.

(5) Az ingatlanátadásra vonatkozó igény érvényesítése során az egyház erre felhatalmazott szerve járhat el. Más egyházi szerv nyilatkozata csak az említett szerotól kapott külön megbízás alapján fogadható el.”

Kényszerpályán

Látható, hogy a törvény nem elsősorban tulajdonhoz akarta juttatni az egyházakat, hanem konkrét funkcióvállalás esetén kaphatták vissza egykori épületeiket vagy csereingatlant a régi épületért. Ez a törvény az iskola-ügyet, az egyházak iskolaindítási elképzeléseit kényszerpályára terelte. Hogy a tulajdonigény el ne vesszen, az egyházak beadták igényüket valamennyi egykori ingatlanukra, melyek között nagy számban szerepeltek iskolaépületek is. Mivel a törvény végrehajtására először tíz éves időtartam állt rendelkezésre (később ezt az időt meghosszabbították), az egyházi vezetők, akik az ingatlan visszaigényléséért felelősek, nem tudtak mást tenni, mint mindent visszakértek, ami egykor egyházuk tulajdonában volt. Vajon ki az, aki felelősséggel ki tudta volna jelenteni, hogy egy adott épületre tíz év múlva nem lesz szükség? S mivel a törvény csak funkció megjelölésével együtt tudott foglalkozni a kérdéses épületekkel, a közvélemény előtt az egyházak úgy jelentek meg, mint amelyek most mindenütt iskolát fognak indítani. Nagyon sok helyen hatalmas helyi feszültségek támadtak ebből. Az ingatlan visszaigénylése elsősorban a restaurációs elképzeléseknek kedvezett, illetve a restaurációtól való félelmeket gerjesztette. Hozzájárult ehhez még egyes politikai irányzatok hangosan hirdetett félelme, hogy sérülni fog az állampolgárok lelkiismereti és vallásszabadságához való joga: mi lesz, ha az egyház visszakéri az egyetlen iskolát a településen? Mi lesz a pedagógusokkal? Mi lesz a gyermekekkel? Aránytalan terhet jelent majd, ha a gyermekeknek, akik nem óhajtják az egyházi iskolát, a szomszéd településre kell majd járni...

Az egyházak konkrét szándéka azonban semmiképpen sem az volt, hogy visszavegyenek mindent, annál is inkább, mivel a visszakapott épületek fenntartásához szükséges anyagi háttér nem volt biztosítva, hanem hogy szolgáljanak a megjelenő társadalmi igénynek megfelelően. A társadalomban megfogalmazódó igény az egyháztagok igénye, amelyre megfelelő választ kell adniuk mind az egyházaknak, mind pedig az önkormányzatoknak.

Az újrainduló egyházi iskolákat több csoportba lehet sorolni. Kiemelném azokat az intézményeket, amelyek egy-egy egyház vagy

Az újrainduló egyházi iskolák csoportosítása

szerzetesrend történetével szorosan összefonódtak; amely nélkül elvész az adott egyházi közösség önazonossága. Gondolhatunk a már említett nagy múltú, történelmi jelentőségű református kollégiáimokra. Vagy egy-egy szerzetesrend olyan intézetére, amely meghatározó volt az adott közösség életében. Ilyen például a ciszterci rend pécsi gimnáziuma, a Nagy Lajos Gimnázium, vagy a gödöllői premonstrei gimnázium. E két példa mindjárt két különböző indítási lehetőséget, típust tár elénk. A pécsi eset: egy működő, jó hírű iskoláról van szó, amely szellemileg „ráépült” az egykori ciszterci intézetre. Átmeneti állapotként önkormányzati hozzájárulással a ciszterci rend „jelenléte” úgy volt biztosítható két éven keresztül, hogy úgynevezett „ciszterci osztály” működött az iskolán belül, órarendbe épülő hittannal, vallásos nevelési programokkal. Hosszú tárgyalások, egyeztetések után a szerzetesrend 1993 szeptemberétől átvehette az intézmény vezetését; miközben nem kevés feszültséget okozott, hogy sokan elleneztek a jogos igény teljesülését. Mi lesz a sorsa az iskola tanári karának? Mi lesz a sorsuk az iskola diákjainak, akik állami iskolába nyertek felvételt? Kölcsönös türelemre volt szükség, és annak tudatosítására, hogy a korábban tapasztalt kommunista ideológiai egyeduralomra semmiképpen sem következhet egy más előjelű, egyházi ideológiai egyeduralom. El kellett oszlatni a félelmeket, a kölcsönös bizalmatlanságot.

Több esetet sorolhatnánk föl, amikor az egyház (vagy szerzetesrend) a tulajdonába visszakapott épülettel együtt átvette az egész iskolát (az intézményt) diákokkal, tanárokkal, igazgatóval együtt. Nagyon sok feszültség származott ebből: pedagógusok jogos félelme, hogy elveszítik az állásukat; ugyanakkor a fenntartó jogos igénye, hogy nemcsak megnevezésében, hanem szellemiségében is egyházi iskolát szeretne működtetni. Tapintatra, bölcsességre, mértéktartásra volt és van még ma is szükség.

Sajátos együttélést is lehetett tapasztalni több helyen. Veszprémben például úgy indított gimnáziumot az egyház, hogy az önkormányzattal kötött szerződés értelmében megindult az egyházi szellemű oktatás az első évfolyamon, és amikor fokozatosan elérte az iskola tanulóinak (csoportjainak) felét az egyház által beiskolázott gyerekek létszáma, az egész intézmény egyházi vezetés alá került.

A miskolci Hermann Ottó Gimnázium

Az épület-visszaigénylés által okozott feszültségek egyik érdekes példája volt Miskolcon, a Hermann Ottó Gimnázium esetében. Az egykori üzemeltető az orsolyiták rendje volt. Ők nem voltak abban a helyzetben, hogy Miskolcon a régi épületükben a gimnáziumot fenntarthatnák. Ezért a miskolci Mindszenti Egyházközség vállalkozott arra, hogy az épületben iskolát indítson, illetve a működő iskolát átvegye. A tárgyalások kompromisszumhoz vezettek: 1992-ben indult az egyházi iskola, teljesen újonnan szervezve, saját tantestülettel, és nem átvett, hanem az új intézmény által felvett diákokkal. A kompromisszum lényegéhez hozzátartozik az is, hogy az egyházi iskola nem az egykori egyházi tulajdonú ingatlanban indult.

Iskolaindítási típusok

Az ingatlan-tulajdon és az iskola indítása nem kapcsolható össze. Az iskola-ügyet ingatlan-visszaigénylésre szűkíteni félreértése volt a lehetőségeknek, és furcsa politikai felhangokkal volt tele. Akkor is indíthat az egyház iskolát egy adott településen, ha ott soha nem volt tulajdonában iskolaépület. A feladat elvállalásáról van szó, egy lakossági igény kielégítéséről, a szabad iskolaválasztás, valamint a lelkiismereti és vallásszabadságból fakadó joggal való élés következményeiről.

Néhány iskolaindítási típust sorolunk fel:

- Működő állami/önkormányzati iskolából egyházi intézmény lesz;
- működő állami/önkormányzati intézmény helyén egyházi iskola lesz — de helyet kell találni az eddigi iskolának;
- volt egyházi iskolában más (például felsőoktatási) intézmény működik: át kell helyezni valahová ezt a működő intézményt;
- volt egyházi iskola épületében más intézmény működik: cse-reingatlant kap az egyház iskola létesítésére;
- nem volt egyházi iskola az adott településen — önkormányzati döntéssel egy iskolát átadnak egyházi működtetésre;
- az önkormányzat telket bocsát az egyház rendelkezésére iskola céljára, s az egyház új iskolát épít.

A helyzetet bonyolítja az elmúlt öt-hat év iskolapolitikája. A rendszerváltozás után az önkormányzatok is iskolafenntartóvá váltak, az ingatlan tulajdonjogával együtt. Amikor az iskolarendszer központosításáról, új „államosításáról” megjelenik a törvény (2012. évi CLXXXVIII. törvény a köznevelési feladatot ellátó egyes önkormányzati fenntartású intézmények állami fenntartásba vételéről), érdekes fordulatot tapasztalhatunk az egyházi iskolarendszerben. Több önkormányzat — attól való félelmében, hogy az iskola a településen megszűnik, vagy esetleg az önkormányzat ingatlan-vagyona állami tulajdonba kerül — megkereste az egyházakat, azzal a kifejezett szándékkal, hogy átadja az intézményt az egyház fenntartásába. Ennek következtében az elmúlt öt évben ugrásszerűen megnőtt az egyházi fenntartású intézmények munkatársainak és növendékeinek létszáma. Míg 2010-ben a katolikus közoktatási intézmények száma (tagintézményekkel együtt) 300 volt, a 2016/17-es tanévben ez a szám 636 (lásd: Katolikus Pedagógiai Intézet — www.kpszt.hu).

Kihívás az egyház számára

Egyházi iskolát alapítani vagy újraindítani olyan feladat, amely iránt volt és van most is igény a társadalomban. Erre a kihívásra az egyházaknak megfelelő választ kell adniuk. A feladat részben felkészületlenül érte az egyházakat, részben olyan helyzetben, amely egyes történelmi jelentőségű szerzetesrendek számára a túlélés, újrászerveződés utolsó lehetőségét jelenthette. Nem egyszerű egyházi „belügy” volt, és most sem az ezeknek az iskoláknak a léte vagy nemléte. Arról is szó van, vajon tud-e szembesülni a társadalom saját múltjával, kultúra-teremtő egykori intézményeit a magyar szellemi közkinccs részének tekinti-e. Ha igen, akkor nem lehet közömbös, vajon sikerült-e újra életre kelteni egy-egy fontos intézményt, amely több évszázadon át meghatározó szellemi központja volt a régióknak.

Nem könnyű kihívásokkal kellett szembenézni az elmúlt negyedszázad során, s ezek a kihívások tulajdonképpen ma is jelen vannak. A szekularizáció folyamata nem állt meg, sőt egyre keményebben jelentkezik társadalmunkban, amelyben már nem egy központból diktált ideológia határozza meg az életet, hanem a fogyasztói társadalom követelményei: ahol a boldogulás fogalma fölötté áll minden értéknek, és a boldogság fogalma nem tartozik a megfogalmazott értékek közé. Az iskolák újraindítása kapcsán jogos, de túlzott elvárásokkal találkozhattunk: fellendül a hitélet az iskolák segítségével. Vajon képes-e az egyház, az egyházi vezetés arra, hogy a papság létszámát már sokszorosán felülmúló világi értelmiségi réteget, az egyházi iskolák pedagógusait megszólítsa? Az iskolának mindig is a pedagógus volt a kulcsszereplője. Az úgynevezett „püspöki biztosok” szerepe rendkívül fontos és meghatározó minden iskolában. Sok újonnan indult egyházi iskolával találkozva nagyon pozitív tapasztalat, hogy ezek az iskolák úgy érzik, van gazdájuk. A pedagógusokkal való személyes törődés, közösségvállalás egészen sajátos feladat.

Az egyházi iskolák révén sokkal szélesebb körhöz juthat el az Evangélium örömhíre. Nem úgy, hogy bárkit is „átnevelünk”, hanem úgy, hogy pedagógus, gyermek, szülő megérezheti, hogy „jó nekünk itt lenni”!

A jelenlegi helyzet

Napjainkban, amikor a csökkenő gyermeklétszám miatt iskolákat kellett (és kell majd) bezárni, különösen is fontos a nem egyházi iskolákkal való szolidaritás. Amikor egyre több a hátrányos helyzetben lévő gyermek, szembe kell nézni ezzel a kihívással, és nagyobb nyílvanosságot kell adni azoknak a kísérleteknek és törekvéseknek, amelyek éppen a velük való törődésben nyilvánulnak meg.

Külön említést érdemel, hogy az iskolák újraindulásával kapcsolatban kiépült az iskolákat, a pedagógusokat segítő, támogató szervezet (először a Katolikus Iskolai Főhatóság, majd az egyházmegyéken belül az egyházmegyei iskolai szervezet — EKIF, illetve később az egész katolikus iskolarendszert összefogó, támogató intézmény, a Katolikus Pedagógiai Intézet), amelynek nagyon nagy feladata van az egyre bonyolultabbá váló iskolai adminisztráció és finanszírozás segítésében, valamint szakmai és spirituális továbbképzések szervezésében.

Sokszor mintha ellenszélben kellett volna dolgozniuk azoknak, akik a katolikus iskolaügy munkásai voltak. Egy olyan korszakban, amikor nem kevesen úgy gondolják, hogy az egyházi iskolák most hátszéllel hajóznak, nem szabad szem elől tévesztenünk az evangéliumi értékrendet. Örülnünk kell a lehetőségnek, hogy — bár sokszor azt lehet érezni, az oktatásügy túlságosan is központosított — a pedagógus tevékenysége az emberformálás. Az az egyházi iskola tud megfelelni az elvárásoknak, amelynek hátterében élő egyházi közösség áll.

